

03

GÜNDEM ANALİZ

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü

Temel Hususlar

- ABD-Suriye ilişkilerinde iyileşme beklentisi haklı gerekçelere dayanmakla birlikte değişimin boyutu konusunda temkinli olmak gerekmektedir. Gerginliğe neden olan konular varlığını sürdürdükçe genel anlamda sorunlu ilişkiler devam edecektir. “Diyalogu dışlamayan gerginlik” dönemine geri dönüş olabilir. Bunun tek istisnası Suriye'nin Golan Tepeleri sorununu çözmesi olabilir. İsrail'le barış sağlanırsa Suriye'nin çıkar tanımlamaları, tehdit algılamalarında köklü bir değişim oluşacaktır.
- Suriye, üzerindeki siyasi baskının ve ekonomik yaptırımların yumuşatılması karşılığında Tahran ile ilişkileri kesme gibi bir politika değişikliğine gitmeyecektir. Ancak Irak'tan çekilme, Lübnan, HAMAS-El Fetih uzlaşısı gibi bazı konularda ABD'yi rahatlatarak işbirliği girişimleri olabilir.
- ABD'nin yumuşak gücüyle Ortadoğu'ya dönüşü Türkiye'nin son yıllarda ön plana çıkan bölgesel rolünü sınırlandırabilir. ABD muhtemelen bölgede yeniden arabuluculuk rolüne soyunacaktır. Ancak ABD Türkiye'yi dışlayıcı bir yaklaşım sergilemeyecektir. Türkiye'nin varlığı barış şansını artıracaktır. Olası barış görüşmeleri sürecinin başında Türkiye'nin aktif olması ancak nihai aşamada ABD'nin ön plana çıkması beklenebilir.
- Suriye'nin eksen değiştirmesini beklemek gerçekçi değildir. Suriye muhtemelen bölgedeki geleneksel ilişkilerini koruyan ancak daha fazla alternatifi olan yeni bir model geliştirebilir. Bu yeni model, doğası gereği İran-Suriye ittifakına neden olan unsurlarda yumuşama sağlayacaktır. Ancak Suriye bir tercih durumunda kalmayacaktır. Bu süreç Türkiye-Suriye ilişkilerinin daha da derinleşmesine yol açabilir.

Giriş

Başkan Barack H. Obama ile beraber ABD dış politikasında önceki döneme göre farklılık beklentisi çok güçlüdür. Obama'nın dış politikada getireceği değişim beklenen kadar olmasa bile önemsiz de olmayacaktır.¹ Politikaların özü aynı kalsa da diplomasiye yaklaşım, kullanılacak dış politika araçları hatta dış politika öncelik sıralamasında değişimler bile önemli farklar yaratabilir.

Bush döneminin sona ermesini ve Obama'nın görevi devralmasını bekleyen ülkelerin başında Suriye geliyordu. ABD-Suriye ilişkileri 2001 sonrasında belki de ilişkilerin tarihi boyunca olmadığı kadar tek boyutlu (baskı ve izolasyon) bir nitelik kazanmıştır. Daha önceki dönemlerde gerginlik ağır bassa da sınırlı ve dönemsel işbirliği her zaman varlığını korumuştur. Suriye, Obama ile beraber ABD'yle diyalog sürecinin yeniden başlayacağı beklentisi içindedir.²

Çalışmamızda, yeni dönemde iki ülke ilişkilerinde yaşanacak değişimin boyutu ve bunun Türkiye için yaratacağı sonuçlar değerlendirilecektir. Ancak değişimi gerçekçi bir zeminde analiz edebilmek için ilk iki bölümde ilişkilerin kısa tarihi ve ilişkiyi şekillendiren konular ele alınacaktır.

1. ABD-Suriye İlişkilerinin Genel Seyri

ABD-Suriye ilişkileri Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidara geliştikten sonraki dönemde inişli çıkışlı bir seyir izlemeye başlamıştı. ABD o dönemde Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkinliğini sınırlamaya çalışırken, Suriye Sovyetler'in en önemli bölgesel müttefiklerinden biriydi. İsrail-Filistin Sorunu'nun çözümü konusunda he iki ülke farklı bakış açılarına sahipti. Daha çok baskı ve gerginliğin hâkim olduğu ilişkiler yine de diyalogu dışlamıyordu. ABD Ortadoğu Barış Süreci nedeniyle zaman zaman Suriye ile diyaloga girme ihtiyacı duyuyordu. Dönemsel işbirliği ABD açısından büyük çaplı olmasa da bazı getiriler sağlıyordu. 1973 Yom Kippur Savaşı sonrası İsrail ve Suriye arasında 1974'te imzalanan sınır düzenlemesine ilişkin anlaşma bunlar arasındaydı. Suriye 1979 yılında ABD'nin "teröre destek veren devletler" listesine alındı. ABD, 1986 yılında bir İsrail uçağının bombalanması girişiminde Suriye'nin de parmağı olduğu gerekçesiyle büyükelçisini geri çekti. Ancak bir sene sonra Suriye'nin Ebu Nidal örgütünü ülke dışına çıkarması ve Lübnan'da rehin alınan ABDlinin kurtarılmasında yaptığı yardım karşılığında ilişkiler yeniden büyükelçilik seviyesine çıkarıldı.³

1990'larda ve Başkan Bill Clinton döneminde ilişkiler iki yönlü devam etti. Suriye bir yandan "teröre destek veren devletler" listesinde yer aldı, diğer yanda da ABD'nin İsrail-Suriye arasındaki arabuluculuk rolü devam etti. George H. W. Bush ve Bill Clinton dönemlerinde Saddam Hüseyin'i çevrelemek, Barış Süreci'ni canlandırmak, enerji güvenliğini korumak ABD'nin öncelikleriydi. Bütün bunlar Suriye ile diyalogu zorunlu kılıyordu.⁴

İki kutuplu sistemin son bulması taraflar açısından yeni işbirliği gerekliliği doğurdu. ABD, Sovyetler'in yıkılışını Golan Tepeleri sorununu çözmek açısından bir fırsat olarak görüyordu. Suriye için ise ABD ile işbirliği neredey-

İÇİNDEKİLER

Giriş	2
1. ABD-Suriye İlişkilerinin Genel Seyri	2
2. Başkan Bush Döneminde ABD-Suriye İlişkileri	3
3. Başkan Obama ve ABD-Suriye İlişkileri	5
4. İlişkilerde Değişim ve Türkiye için Riskler Fırsatlar	6

se zorunluluktaki. Sovyetler'in yıkılışı Suriye'nin en önemli uluslararası askeri ve siyasi desteğini kaybetmesi anlamına geliyordu. Bu ortamda Suriye'nin sorunlu ilişkilere sahip olduğu Batı ve ABD'ye yönelik yeni bir açılım sergilemesi gerekiyordu. Bu düşünce değişiminin ilk sonucu Suriye'nin 1. Körfez Savaşı'nda koalisyon kuvvetleri içinde yer alarak ABD'ye destek vermesi oldu. Suriye, desteği karşılığında Lübnan'da rahat hareket etme konusunda ABD'nin yeşil ışığını aldı ve Lübnan'daki Suriye karşıtı grupları ülke dışına çıkardı.⁵

Suriye aynı yıl içinde İsrail ile barış sürecine katılma kararı aldı. 1991 yılındaki Madrid Barış Konferansında Suriyeli yetkililer İsraililerle aynı masada yer aldı. Bu süreçte ABD-Suriye arasında üst düzey birçok ziyaret gerçekleşti ve ekonomik ilişkiler paralel olarak gelişti.⁶ Suriye'nin İran'la, Hizbullah'la ilişkisi, radikal Filistinli örgütlere desteği gibi gerginlik unsurları varlığını sürdürürken belli alanlarda işbirliği sürüyordu. "İşbirliğini dışlamayan gerginlik" döneminin son ayaklarından biri dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'ın 2000 yılında Suriye eski lideri Hafız Esad ile dönemin İsrail Başbakanı Ehud Barak arasında Cenevre'de Golan Tepeleri sorununun çözümüyle ilgili yürüttüğü arabuluculuktur. Bu girişim çözüme çok yaklaşmışken Suriye'nin Galile Gölü'ne çıkışını sağlayacak yaklaşık 100 metrelik bir sınır düzenleme sorunu nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

ABD bazı dönemlerde Suriye ile angajmana girerek kazanımlar sağlasa da Suriye'nin bölgesel politikalarında istediği boyutta bir değişim sağlayamıyordu. Bütün bu süreçten ilişkilerin mantığına ilişkin şu sonuca ulaşılabilir: Suriye, ABD açısından Ortadoğu'da bir yandan sorunun merkezinde yer alırken diğer taraftan çözümün de merkezinde yer almaktadır. Suriye'nin bölgeye bakışı ve politikaları ABD ile örtüşmemektedir. Bu durum ABD ile sürekli gergin ve sorunlu ilişki modeli doğurmaktadır. Ancak Suriye diğer birçok devletten farklı olarak baskının çok yoğunlaştığı, ilişkilerin kopma noktasına geldiğini hissettiği anlarda geri adım atmakta, ABD açısından sorunların çözümünde aktif olarak yer almaktadır. Bu da ABD'nin her ne kadar bölge politikalarından hoşlanmasa da Suriye'yi tamamen göz ardı etmesini engellemektedir. Ancak angajman dönemleri Suriye'nin bölgesel ilişkilerinde köklü değişim sağlayamamaktadır. Bu durum 2000'lerin başından itibaren ABD'nin Suriye politikasında yeni bir dönem başlatmıştır.

2. Başkan Bush Döneminde ABD-Suriye İlişkileri

George Bush'un 2001 yılında görevi devralması sonrası iki ülke ilişkilerini belirleyen unsurlar şunlardır:

- ABD açısından Suriye'nin;
- İran ile ilişkisi,
- Lübnan politikası,
- Irak politikası,
- Filistin sorununa yaklaşımı ve "teröre destek" konusu,
- Kitle imha silahı geliştirdiği iddiaları,
- Demokratikleşme ve insan hakları konuları.

Suriye, ABD açısından Ortadoğu'da bir yandan sorunun merkezinde yer alırken diğer taraftan çözümün de merkezinde yer almaktadır. Suriye'nin bölgeye bakışı ve politikaları ABD ile örtüşmemektedir.

Suriye açısından ABD'nin;

- Tehdit, baskı, izolasyon ve rejim değişikliği politikaları,
- Suriye'nin bölgesel kaygılarını dikkate almaması ve hayati çıkar alanlarına müdahale etmesi,
- Irak'taki ordusunun Suriye'de yarattığı yaşamsal tehdit algılaması,
- Hariri Suikastı Uluslararası Mahkemesi'ni, Suriye üzerinde siyasi baskı aracına dönüştürmesi,
- İsrail'e verdiği koşulsuz ve sınırsız destek.

2001 yılında George Bush'un başkanlık görevini üstlenmesiyle beraber "diyalogu dışlamayan gergin ilişki" modeli uzun yıllar sonra ilk kez değişmeye başladı. ABD'de Yeni Muhafazakâr ekibin Suriye politikasının temeli baskı, izolasyon ve tehdit (askeri saldırı, rejim değişikliği) yolu ile Şam'ın bölgesel politikalarında değişim sağlamaya dayanıyordu. Verilen teşviklerin Suriye yönetimi tarafından yanlış algılandığını düşünen Yeni Muhafazakârlar sadece baskı yoluyla Suriye'nin politikalarının değiştirilebileceği fikrindeydi. Hatta yönetim içinde Suriye'nin baskı yoluyla bile göstermelik bazı geri adımlar atabileceğini, gerçek bir dönüşüm için rejimin tamamen değiştirilmesi gerektiğini savunanlar bile bulunuyordu.⁷ Bu bakış açısı uzun yıllar inişli çıkışlı seyreden ilişkilere olumsuz anlamda istikrar kazandırdı. Suriye'ye askeri saldırı ve rejim değişikliği senaryoları bu dönemde sıkça gündeme geldi. Gerilen ilişkiler sadece Yeni Muhafazakâr ekibin iktidara gelişiyle açıklanamazdı. 11 Eylül saldırılarının ABD'nin Ortadoğu vizyonu ve tehdit sıralamasında yarattığı değişim, ilişkileri daha gergin bir noktaya taşıdı. 11 Eylül sonrasında Ortadoğu Barış Süreci artık ABD'nin bölge önceliği olmaktan çıkmıştı. İsrail-Suriye barış görüşmelerinin bu çerçevede geri plana atılması ABD'nin Suriye ile angajmana girme ihtiyacını ortadan kaldırıyordu. Buna ek olarak küresel terörizmle mücadele artık ABD'nin yeni tehdit önceliği idi. Dünyayı "ya bizden ya da onlardan olanlar" şeklinde algılayan yönetim "karşı kampta" gördüğü tüm ülkelere karşı sert politikalar izlemeye başladı. ABD'nin "teröre destek veren devletler" listesinde yer alan Suriye'nin bu vizyon değişikliğinden olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdı. ABD'nin bundan sonraki Suriye politikasına "ya değişim ya ilişkileri bitirme" anlayışı hâkim olmaya başladı. Suriye'nin bu talep karşısında, yıllardır yürütmekte olduğu bölgesel ittifak sisteminden hem de garantiler almadığı bir ortamda vazgeçmesi beklenemezdi. Böylece şiddeti sürekli artan gerginlik dönemi başlamış oldu. Bu dönemin ilk somut ürünü 2002 yılında ABD Kongresi'ne sunulan ve Suriye'ye ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulanmasını öngören "Suriye Sorumluluk Yasası" oldu. Dönemin ABD Başkanı George Bush, "terörizmle mücadele için yeteri kadar çaba göstermediği" gerekçesiyle bir sonraki yıl yasa tasarısını imzaladı. İlişkiler artık tek boyutlu bir nitelik kazanmıştı: Yaptırımlar, baskı ve izolasyon yoluyla Suriye dış politikasında değişim.

ABD'de Yeni Muhafazakâr ekibin Suriye politikasının temel baskı, izolasyon, tehdit, askeri saldırı, rejim değişikliği yolu ile Şam'ın bölgesel politikalarında değişim sağlamaya dayanıyordu.

İlişkileri daha da karmaşıklaştıran ABD'nin Irak'ı işgali oldu. Bu işgal iki açıdan ilişkileri olumsuz etkiledi. Birincisi ABD'nin dış politika önceliğinde Irak en başa yerleşti ve diğer tüm konuların önemi nispi olarak azalmaya başladı. Ortadoğu Barış Süreci'nin geri plana atılması ABD'nin Suriye ile angajmana girme ihtiyacını azalttı. İkinci etken, ABD ve Suriye'nin Irak konusunda farklı bakış açılarına sahip olmalarıydı. Suriye, Irak işgaline başından itibaren karşı çıktı. ABD'nin, kendi sınırlarındaki askeri varlığını yaşamsal

bir tehdit olarak algılıyordu. Yeni Muhafazakâr yönetimin Suriye'yi dışlayan hatta kimi zaman rejim değişikliğini gündeme getiren bakış açısı bu tehdit algılamasını haklı gerekçelere dayandırılıyordu. Yine o dönemde, sonradan başarısız olsa da, "Büyük Orta Doğu Projesi" kapsamında bölgenin otoriter devlet yapılarının "demokratikleştirilmesi" ABD'nin hedefleri arasındaydı. "Sıradaki hedef Suriye mi?" sorusu o dönemde ciddi bir olasılık olarak tartışılıyordu. Suriye bu ortamda Irak politikasını doğal olarak ABD'nin başarısızlığı üzerine oturttu. Irak'ın istikrar ve güvenliğine katkı yapmadığı gibi ABD'nin iddiasına göre sınırlarını direnişçilere açmaya başladı. ABD güvenlik birimleri raporlarına göre, Irak'ta yakalanan direnişçilerin büyük çoğunluğu ya Suriye orijinli ya da diğer Arap ülkelerinden gelip Suriye sınırından Irak'a sızan kişilerden oluşuyordu.⁸ Karşılıklı meydan okumaya dönüşen ilişki zaman zaman çatışmayı bile gündeme getiriyordu. Sıcak takip kapsamında ABD'nin Suriye sınırlarına taşan saldırılarının⁹ yanı sıra bölgesel ortamı fırsat gören İsrail'in eylemleri de oluyordu. 2003 yılında Hayfa'da İslami Cihad'ın üstlendiği terör saldırısına karşılık İsrail, Şam'ın yakınlarındaki bir bölgeyi örgüte ait olduğu iddiasıyla bombaladı. ABD, saldırıdan dolayı İsrail'i eleştirmekten kaçınırken, Suriye'nin terörizmle savaşta "yanlış tarafta" olduğu mesajını veriyordu.¹⁰ Suriye'ye gözdağı vermek için Beşar Esad'ın sarayı üzerinde İsrail uçaklarının uçurulması da aynı dönemde gerçekleşti.

Bu dönemde ABD'nin Suriye'ye yönelik baskı ve izolasyon politikası Avrupa Birliği (AB) tarafından şüpheyle karşılanıyordu. AB Suriye'nin bölgesel politikalarından rahatsız olsa da tamamen dışlamanın fayda sağlamayacağını düşünüyordu.¹¹ ABD, Suriye politikası konusunda AB'yi kendi yanına çekemiyordu. Ancak Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri suikastı Suriye politikası konusundaki dengeyi ABD lehine çevirdi. Refik Hariri ile yakın ilişkileri bulunan Fransa Cumhurbaşkanı Chirac'ın yanı sıra diğer Avrupa ülkeleri de, suikastta parmağı olduğunu düşündüğü Suriye ile ilişkileri askıya aldı. AB ile Suriye arasındaki Ortaklık Anlaşması rafa kaldırıldı. Baskı politikası üzerinde sağlanan uzlaşma Suriye'yi yoğun bir uluslararası baskı altında bırakıyor, süreç Lübnan'daki askerlerini tamamen geri çekmeye kadar götürüyordu. ABD artık Suriye'nin hayati çıkar alanlarına girmeye başlamıştı.

Lübnan'da sağlanan "başarı" ABD'de baskı politikalarının doğruluğu şeklinde bir algı yarattı. Ancak Bush döneminin sonlarına gelindiğinde ABD açısından şöyle bir tablo ortaya çıkıyordu: Suriye halen radikal Filistinli örgütlere ev sahipliği yapıyor ve İran ile ilişkiler sınırlanmanın ötesinde daha da derinleşiyordu.¹² Lübnan'dan askerlerini çekmiş olsa da Suriye'nin bu ülkedeki etkinliği farklı araçlarla sürüyordu. ABD, Lübnan Meclis seçimlerinde Suriye karşıtı 14 Mart Bloğunun çoğunluğu elde etmesiyle dengeleri tamamen kendi lehine değiştirdiğini düşünüyordu. Ancak Lübnan Hükümeti'nin Beyrut havaalanında Hizbullah'a ait izleme aygıtlarını kaldırma girişimi sonrası baş gösteren kriz büyüyerek Hizbullah'ın Beyrut'un önemli bir bölümünü ele geçirmesine kadar gitti. Silahlı güç yoluyla oluşan yeni durum Lübnan'da siyasi dengelerin yeniden çizilmesi gerekliliğini doğurdu ve bu yeni durum ABD aleyhine ve Suriye lehine bir dağılım yarattı. Dolayısıyla "havuç ve sopa" politikalarının çözüm üretmemesi gibi baskı ve izolasyon uygulamaları da Suriye'nin bölge politikalarında köklü bir değişime neden olmadı.

... yeni durum ABD aleyhine ve Suriye lehine bir dağılım yarattı. "Havuç ve sopa" politikalarının çözüm üretmemesi gibi baskı ve izolasyon uygulamaları da Suriye'nin bölge politikalarında köklü bir değişime neden olmadı.

Bu politikanın başarısız olmasındaki en büyük etkenlerden biri tek boyutlu olmasıydı. Suriye taviz verdiğinde herhangi bir olumlu açılım ya da ödülle karşılaşmıyordu. Dolayısıyla ilişkilerde rahatlama olmuyordu. Baskı politikasının işe yaradığını düşünen ABD yönetimi yeni taleplerle geliyordu. Bu durum Suriye tarafında taviz vermenin sürdürülemez olduğu çünkü taleplerin sonu gelmeyeceği düşüncesini doğurdu.

3. Obama ve ABD-Suriye İlişkileri

Seçim kampanyası döneminde Barack Obama'nın Ortadoğu sorunlarının çözümüne yönelik ifadeleri Bush dönemi yaklaşımlarından farklılık taşıyordu. Obama, ABD'nin yeni dönem dış politikasının temelinde diplomasi, diyalog, çok taraflılık, arabuluculuk gibi yumuşak güç unsurlarının yatacağı sinyallerini verdi.¹³ Suriye yönetimi de tüm diyalogun kesildiği ve sadece "sopanın" yer aldığı tek boyutlu ilişki modelinin Obama ile beraber değişeceği beklentisi taşıyordu.¹⁴

Obama'nın başkanlık koltuğuna oturur oturmaz ilk icraatlarından biri Ortadoğu Özel Temsilciliği'ne George Mitchell'i atamak oldu. Bu atama Bush döneminde ikinci plana düşen Ortadoğu Barış Süreci'nin yeniden ABD'nin bölgesel öncelikleri arasına gireceğinin işaretiydi. George Mitchell ismi ise sorunların çözümünde izlenecek yola ilişkin "olumlu" sinyaller veriyordu. Daha önce Kuzey İrlanda sorununun çözümünde başarılı bir görev üstlenmiş Mitchell diyalogu seven, arabulucu ve tarafsız kimliğiyle ön plana çıkıyordu.

Suriye ile ilişkilerde değişim beklentisi yaratan bir diğer unsur yeni yönetimin Ortadoğu Barış Süreci'nin farklı ayakları arasında İsrail-Suriye barışına öncelik veren yaklaşımıdır. Buradaki temel mantık şudur: Son derece karmaşık ve çözümü zor İsrail-Filistin Sorunu ile başlamak daha işi başında başarısızlığa neden olabilir. "Önce Suriye" sorunu çözülerek İsrail-Filistin meselesi için daha uygun koşullar yaratılabilir. İsrail çevresinde güvenli bir ortam sağlanacak ayrıca Suriye'nin soruna ilişkin "yapıcı olmayan" yaklaşımı engellenecektir. Hepsinden önemlisi İran bölgede yalnızlaştırılarak zayıflayacak, Hizbullah ve HAMAS ile arasındaki bağlantı koparılacaktır. Bu politikanın başarı şansı ayrı bir tartışma konusu olsa da Obama ekibinden gelen işaretler Suriye ile angajman politikasının hayata geçirileceği yönündedir.

Son derece karmaşık ve çözümü zor İsrail-Filistin Sorunu ile başlamak daha işi başında başarısızlığa neden olabilir. "Önce Suriye" sorunu çözülerek İsrail-Filistin meselesi için daha uygun koşullar yaratılabilir.

İsrail ve Filistin iç politikasında yaşanan gelişmeler dikkate alındığında, kısa vadede İsrail-Filistin uyuşmazlığının çözümünde ilerleme sağlamak zordur. Aşırı sağ eğilimli İsrail Hükümeti'nin Kudüs ve Batı Şeria'daki yerleşim birimleri ve Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkı gibi konularda adım atma ihtimali son derece düşüktür. Bu kesimler her ne kadar Golan Tepeleri'nin Suriye'ye iadesine de şiddetle karşı çıksa da ABD'nin baskılarına ne kadar direnecekleri meçhuldür. Sonuçta, önceki Demokrat yönetim sırasında da ABD hem İsrail-Filistin hem de İsrail-Suriye konularında aktif bir tutum sergilemişti. Şimdi de Ortadoğu politikasında değişimin üç kilit sahnesi vardır: İran, Irak ve İsrail-Filistin sorunu. Irak'ta değişim başlamış ancak sonuçlanması 2011'i bulacaktır. İran ile bazı sinyaller olmasına rağmen belirsizlik söz konusudur. Filistin'de ise HAMAS'ın rolü ABD'nin elini kolunu bağla-

maktadır. Bu nedenle Suriye meselesi daha da ön plana çıkmaktadır. ABD yönetimi İsrail üzerinde “Filistin konusunda adım atmıyorsun Suriye konusunda at” şeklindeki baskısını artırabilir. ABD tarafından da pek hoş karşılanmayan yeni İsrail Hükümeti’nin bu baskıya direnme gücü de az olacaktır. Bu nedenle ABD-İsrail-Suriye görüşmeleri Ortadoğu Barış Süreci’nin belki de işleyen tek boyutu haline gelebilir.

Gelinen aşamada ABD tarafından politika değişikliğine yönelik henüz ciddi bir adım atılmamıştır. Değişimin boyutu şimdilik karşılıklı jestler ve bazı işaretlerle sınırlıdır.¹⁵ Değişimin ilk sinyalleri üst düzey ABD’li yetkililerin açıklamalarıydı. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton henüz koltuğuna oturamışken Senato Dış İlişkiler Konseyi’nde, “diplomasinin dış politikanın bekçisi olacağını ve Suriye’yi Ortadoğu’da yapıcı aktör olmaya teşvik etmek gerektiğini” söylüyordu.¹⁶ Obama başkan seçildikten sonra ilk kutlayanlardan biri Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad oldu. Olumlu jestlerin ardından küçük çaplı da olsa bazı somut adımlar gelmeye başladı. Bunlar içinde en önemlisi ABD Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör John Kerry’nin gerçekleştirdiği Şam ziyareti oldu. Kerry “Esad ile görüşmesinin Obama yönetimi ve Dışişleri’nin bilgisi ve onayı kapsamında gerçekleştiğini” söyledi. Bu ziyaret Bush döneminden kopuş olmasa da politikanın tarzına ilişkin bir değişimin göstergesi olabilir. Kerry, Suriye’deyken “çok kısa süre içinde farklı konularda Suriye ile gerçek işbirliği” beklentisini dile getirdi.¹⁷ Aynı tarihlerde Suriye’nin resmi El Baas gazetesi, Suriye Ulaştırma Bakanı Yarub Bedr’e dayandırdığı haberde, “ABD Ticaret Bakanlığının yıllardır hizmet dışı olan Suriye Havayollarına ait iki adet Boeing 747 tipi uçağın yedek parçalarını sağlamayı kabul ettiğini” duyurdu.¹⁸ Daha sonra ABD Hazine Bakanlığı, Suriyeli bir vakfa 500,000 doların aktarılmasına izin verdi. İlk bakışta fazla anlam ifade etmiyor gibi gözükse de bu adımlar ekonomik ambargo kapsamında düşünüldüğünde önem kazanabilir. Her şeyden önce bir zihniyet değişiminin ve Suriye’ye uygulanan ekonomik ambargonun sonlandırılacağına işaretleri olabilir. ABD tarafından gelen jestlere karşılık Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad *The Guardian* gazetesine verdiği demeçte, “Ortadoğu barış sürecinde Washington’u başhakem olarak görmeyi umduklarını ve bölgede ABD’nin yedeği olmadığını ifade etti.¹⁹ Bu sürecin en son ve önemli adımı ise Suriye’ye büyükelçi atanacağı iddialarıdır. ABD Dışişleri Bakanı Clinton’ın son İsrail ziyareti sırasında “iki Amerikalı üst düzey diplomatın görüşmeler için Suriye’ye gideceğini” açıklaması²⁰ Şam’a yeniden Amerikan büyükelçisi atanmasına giden süreci başlatabilir. ABD, 2005 yılında Hariri suikastı sonrasında büyükelçisini geri çekmişti.

Obama dönemi ile beraber ABD-Suriye ilişkilerinde yumuşamayı gerekli kılan faktörler şu şekildedir:

ABD açısından;

- ABD’nin Obama dönemi Ortadoğu öncelikleri Irak’tan çekilme, İran nükleer sorunu ve Ortadoğu Barış Süreci olacaktır. Bu konularda başarı sağlamak için Suriye’nin işbirliği kilit önem taşıyacaktır. Suriye, Irak’ta yumuşak geçiş için katkı sağlayabilir. HAMAS-El Fetih arasındaki uzlaşma sürecinde aktif rol oynayabilir. İran ile arasına mesafe koyması sağlanabilirse ABD ta-

Gelinen aşamada ABD tarafından politika değişikliğine yönelik henüz ciddi bir adım atılmamıştır. Değişimin boyutu şimdilik karşılıklı jestler ve bazı işaretlerle sınırlıdır. Değişimin ilk sinyalleri üst düzey ABD’li yetkililerin açıklamalarıydı.

rafından “olumsuz” olarak ifade edilen İran’ın bölgesel rolü sınırlanmış olur. Zayıflayan İran’ın nükleer sorun konusundaki eli zayıflar.

-Bush dönemi “baskı ve izolasyon” politikaları çözüm üretmedi. ABD, bazı kazanımlar elde etmekle beraber Suriye’nin bölgesel rolünde arzuladığı değişimi sağlayamadı. İran’la ilişkisini sınırlamak isterken Suriye’yi daha çok bu ülkeye itti.

-Irak’ın güvenlik durumunda sağlanan iyileşme Suriye ile kriz çıkaran başlıklardan birini ortadan kaldırdı.

Suriye açısından;

- Dış politikada genel olarak pragmatik eğilimler sergileyen Suriye, Ortadoğu’da belli bir kampa angaje olmayı muhtemelen tercih etmiyor. Bölgede İran’dan farklı bir pozisyona sahip olan Suriye, sorunlar olsa da Batı’ya karşı kapıların açık olduğu bir ilişki arayışındadır.

- Irak işgali, Lübnan’dan askerlerin geri çekilmesi ve yaptırımlar Suriye ekonomisini sarsmaktadır. ABD ile ticaretin sınırlı olması ve dünya ekonomisine fazla entegre olmaması nedeniyle yaptırımlardan doğrudan etkilenmektedir. Ancak yaptırımlar Batılı şirketleri Suriye’ye yatırım yapma konusunda kaygılandırarak dolaylı etki yapmaktadır. Suriye siyasi izolasyonu kılarak ekonomik olarak da rahatlamayı istemektedir.

İlişkilerde iyileşme beklentisi haklı gerekçelere dayanmakla birlikte değişimin boyutu konusunda temkinli olmak gerekmektedir. Gerginliğe neden olan konular varlığını sürdürdükçe genel anlamda sorunlu ilişkiler devam edecektir. “Diyalogu dışlamayan gerginlik” dönemine geri dönüş olabilir. İki ülkenin İsrail-Filistin, Lübnan, Irak, İran gibi konulardaki farklı pozisyonları istikrarlı ve tam işbirliğine dayalı bir ilişkinin ortaya çıkmasına engel olacaktır. Bunun tek istisnası Suriye’nin Golan Tepeleri sorununu çözmesi olabilir. İsrail’le barış sağlanırsa Suriye’nin çıkar tanımlamaları, tehdit algılamalarında köklü bir değişim oluşacaktır. Suriye, ABD ile ilişkilerde sorun yaratan konularda değişim taahhüdü vermese de yeni durum Suriye’nin bölgesel rolünde kendiliğinden değişim yaratacaktır.

Pragmatik eğilimler sergileyen Suriye, Ortadoğu’da belli bir kampa angaje olmayı muhtemelen tercih etmiyordur. Bölgede İran’dan farklı bir pozisyona sahip olan Suriye, sorunlar olsa da Batı’ya karşı kapıların açık olduğu bir ilişki arayışındadır.

Ekonomik yaptırımlar, Birleşmiş Milletler Hariri Suikastı Araştırma Komisyonu gibi baskı unsurları Obama döneminde de muhtemelen kullanılmaya devam edecektir. Ancak ilişkilerin seyrine göre bunlarda bir yumuşama oluşabilir. Suriye için büyük önem taşıyan Lübnan konusunda yeni yönetim de geri adım atmayacaktır. 1990’larda olduğu gibi Suriye’nin işbirliği karşılığında Lübnan’da etkinlik kurmasına izin verilmeyecektir. Artık Lübnan ABD açısından bölge önceliklerinden biri olmaya başlamıştır. Fuat Sinyora Hükümeti’ne destek devam edecektir.²¹ Yeni yönetim İsrail’e Golan sorununu çözmesi için Suriye ile barış masasına oturması konusunda baskı yapabilir. ABD’nin Suriye ile angajman politikası bu zemin üzerinde yürüyecektir. Suriye de üzerindeki siyasi baskının ve ekonomik yaptırımların yumuşatılması karşılığında Tahran ile ilişkileri kesme gibi bir politika değişikliğine gitmeyecektir. Beşar Esad iki eksen arasında tercihe zorlanma konu-

sundaki duruşunu “Washington’la iyi ilişkiler, Tahran’la kötü ilişkiler anlamına gelmemeli” sözleriyle ifade etmektedir.²² Bu nedenle uzun yıllara dayanan bölgesel ittifak sistemini koruyacaktır. Ancak Irak’tan çekilme, Lübnan, HAMAS-El Fetih uzlaşısı gibi bazı konularda ABD’yi rahatlatarak işbirliği girişimleri olabilir.

4. İlişkilerde Değişim ve Türkiye için Riskler Fırsatlar

Sürecin Türkiye üzerindeki etkileri iki başlık altında toplanabilir. Birincisi ABD’nin Ortadoğu’da yeniden yumuşak gücünü kullanmaya başlaması; ikincisi de ABD-Suriye yakınlaşmasının Türkiye açısından olası sonuçlarıdır:

1. ABD’nin 11 Eylül sonrasında Ortadoğu’da yürüttüğü güce dayalı ve tek taraflı politikalar yumuşak güç unsurları açısından bölgede boşluk doğurmuştur. Türkiye karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratarak, sorunların barışçıl yollarla çözümünü savunarak, arabulucu rol üstlenerek, bölgesel kutuplaşmada kendini tarafsız konumlandırarak bu boşluğu doldurmuştur. ABD’nin eskiden olduğu gibi arabuluculuk rolünü aktif olarak üstlendiği bir durum olsaydı Türkiye için muhtemelen bu denli geniş bir oyun alanı doğmuş olmayacaktı. Obama yönetimi ile beraber ABD bölgede caydırıcılığının yanısıra yumuşak gücünü de ekleyecek gibi gözükmektedir.

ABD’nin yumuşak güce dayalı dış politik araçları kullanmasının Türkiye’nin bölgesel rolüne etkisi konusunda üç farklı sonuç doğabilir:

a. ABD’nin yeni dönem politikaları Türkiye’de, son yıllarda artan etkinliğin azalacağı kaygısına neden olabilir. Bu kaygı, ABD’nin yeniden İsrail-Filistin ve İsrail-Suriye barış sürecine angaje olarak Türkiye’nin oyun alanını sınırlandıracağı mantığına dayanmaktadır. Daha önce Türkiye’nin üstlendiği işleve artık ihtiyaç kalmayacağı düşünülebilir. Türkiye’nin arabuluculuğu sırasında dahi ABD’nin masada olmasını zorunluluk kabul eden taraflar, arabuluculuk için istekli bir ABD yönetimi ile karşılaşacaktır.

b. ABD’nin Ortadoğu’da yumuşak gücünü kullanarak Türkiye’nin pozisyonuna yaklaşması ABD-Türkiye arasında daha etkin işbirliği yaratabilir. Daha önce ilişkilerde kriz yaratan girişimler (Türkiye’nin Suriye ile ilişkileri gibi) tersine ABD tarafından desteklenebilir. ABD kendisinin aktif olacağı süreçte Türkiye’yi dışlayarak değil Türkiye’nin son yıllarda kazandığı güven, itibar ve etkinliği kullanarak süreci yürütmeye çalışabilir. Obama’nın Ortadoğu Özel Temsilcisi Mitchell’in Türkiye ziyareti sırasında “Ortadoğu barışının sağlanması konusunda Türkiye’nin önemli bir güç olduğunu ve liderlik beklediklerini” ifade etmesi²³ bu olasılığı güçlendirmektedir. Türkiye, Irak Savaşı sonrası oluşan kampaşmada nispeten tarafsız kalarak kendine has bir yer edinmiştir. Ancak bu pasif bir tarafsızlıktan ziyade etkin, taraflarla diyalog içinde bir tarafsızlıktır. Türkiye’nin bu gücü ABD tarafından önemli bir değer olarak görülebilir.

c. Muhtemelen ikinciye daha yakın olmakla birlikte iki olasılığın karışımı bir durum oluşabilir. ABD’nin yumuşak gücüyle Ortadoğu’ya dönüşü

ABD’nin yeni dönem politikaları Türkiye’de, son yıllarda artan etkinliğinin azalacağı kaygısına neden olabilir. Bu kaygı, ABD’nin yeniden İsrail-Filistin ve İsrail-Suriye barış sürecine angaje olarak Türkiye’nin oyun alanını sınırlandıracağı mantığına dayanmaktadır.

Türkiye'nin son yıllarda olduğu kadar ön plana çıkmasını sınırlandırabilir. ABD muhtemelen bölgede yeniden arabuluculuk rolüne soyunacaktır. Ancak ABD Türkiye'yi dışlayıcı bir yaklaşım sergilemeyecektir. Türkiye'nin varlığı barış şansını artıracaktır. Son yıllarda ABD Ortadoğu'da önemli ölçüde güven kaybı yaşamıştır. ABD ile bölge aktörleri arasında diyaloga geçilmeden bir güven inşa edilmesi gerekmektedir. Türkiye bu anlamda önemli işlev üstlenebilir. Türkiye'nin son yıllarda özellikle Suriye üzerinde sağladığı etkinlik bölge aktörlerinin iknası için fırsat sunabilir. Dolayısıyla barış görüşmeleri sürecinin başında Türkiye'nin aktif olması ancak nihai aşamada ABD'nin ön plana çıkması beklenebilir.

2. ABD-Suriye yakınlaşmasının Türkiye'ye olası etkileri hakkında ise şöyle bir değerlendirme yapılabilir: ABD'nin angajman politikasının gerekçelerinden biri "Suriye'yi İran'dan nasıl uzaklaştırabiliriz?" arayışıdır. Esasen Bush dönemindeki baskı ve izolasyon politikalarının amaçlarından biri de buydu. Ancak Suriye'nin dışlanması tersi sonuç üretti ve güvensizleşen, yalnızlaşan Suriye gittikçe İran'la yakınlaşmaya başladı. Suriye, İran ile ittifakın zorunluluğuna inansa da dengelerin çok fazla İran lehine değişmesini de muhtemelen istememektedir. Örneğin Lübnan'da eskiden belirleyici Suriye iken, İran yönetimi Hizbullah aracılığı ile etkinliğini bu ülkeye yayma şansına sahip olmuştur. Birçok gerekçeleri olmakla birlikte Suriye'nin Türkiye ile yakınlaşma çabaları İran'a alternatif oluşturabilmek açısından da önem taşımaktadır. Türkiye'nin de bu açılıma karşılık vermesi ile iki ülke ilişkileri son yıllarda büyük bir hızla ilerlemiştir. Öyle ki Türkiye ile ilişkiler Suriye dış politikasının ana unsurlarından biri haline gelmiştir.²⁴

Zaten Suriye bölgede İran'dan farklı bir çizgi takip ettiğini hem daha yumuşak söylemi hem de somut işbirliği girişimleri ile göstermiştir. Lübnan Devlet Başkanlığı krizinin çözümünde olumlu rol oynamış, Annapolis Zirvesi'ne İran'ın memnuniyetsizliğine rağmen katılmış, Türkiye ve Fransa'nın açılımlarına karşılık vermiş, Avrupa Birliği ile ilişkilerini nispeten iyi bir seviyeye taşımış ve daha önce dondurulan AB-Suriye Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Dolayısıyla Türkiye üzerinden Batı'ya da açılım çabası içinde olan Suriye ABD'nin diyalog çabalarına olumlu yanıt verecektir. Ancak Suriye'den bir eksen değişikliğine gitmesini beklemek gerçekçi değildir. Suriye muhtemelen bölgedeki geleneksel ilişkilerini koruyan ancak daha fazla alternatifli yeni bir model geliştirebilir. Bu yeni model, doğası gereği İran-Suriye ittifakına neden olan unsurlarda yumuşama sağlayacaktır. Ancak Suriye bir tercih yapmak durumunda kalmayacaktır. Bu süreç Türkiye-Suriye ilişkilerinin daha da derinleşmesine (İran'a rağmen değil) yol açabilir. Artık Türkiye-Suriye ilişkilerindeki olumlu gelişmeler Bush dönemindeki gibi Türkiye-ABD ilişkilerinde gerginlik unsuru olmayacaktır. Dolayısıyla ABD-Suriye ilişkilerinde olası iyileşme Türkiye'nin bölgesel rolü, Türkiye-ABD ve Türkiye-Suriye ilişkileri açısından olumlu sonuçlar verebilir.

Türkiye üzerinden Batı'ya da açılım çabası içinde olan Suriye ABD'nin diyalog çabalarına olumlu yanıt verecektir. Ancak Suriye'den bir eksen değişikliğine gitmesini beklemek gerçekçi değildir. Suriye daha fazla alternatifli yeni bir model geliştirebilir.

DİPNOTLAR

- 1 Obama döneminde ABD dış politikasında yaşanması muhtemel değişimin boyutları konusunda bkz.: Şanlı Bahadır Koç, "Yeni ABD Başkanı Barack Obama ve Türk Amerikan İlişkileri", *Stratejik Analiz*, Cilt 9 sayı 104, Aralık 2008.
- 2 "Suriye Obama Döneminden Umutlu", *NTVMSNBC*, 18 Şubat 2009, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/475925.asp>
- 3 "Engaging Syria? U.S. Constraints and Opportunities", *International Crisis Group*, Middle East Report No. 83, 11 Şubat 2009.
- 4 Mona Yacoubian, Scott Lasensky; "Dealing With Damascus", *Council on Foreign Relations*, CSR NO. 33, Haziran 2008.
- 5 O dönemde ülkenin en güçlü Suriye karşıtı ismi olan General Michel Aoun'a karşı askeri operasyon düzenlenerek sürgüne gönderilmiştir.
- 6 "Engaging Syria? U.S. Constraints and Opportunities", 11 Şubat 2009.
- 7 Başkan yardımcısı Dick Cheney'in Suriye'den sorumlu danışmanlığına getirilen David Wurmser bu isimlerin başında geliyordu. Bunun yanında Douglas Feith, Eliot Abrams, Paula Dobriansky, ve Michael Rubin de aynı yönde düşünceye sahipti. David Wurmser'in Suriye rejiminin yıkılması gerekliliği konusundaki örnek açıklaması için bkz.: "US Must Break Iran and Syria Regimes", *Daily Telegraph*, 5 Ocak 2007, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1565235/US-must-break-Iran-and-Syria-regimes.html>.
- 8 ABD'li yetkililerin bu konudaki suçlamalarına örnek olarak bkz.: "Rumsfeld Warns Syria: Stop Assisting Iraq", *Fox News*, 28 Mart 2003, <http://www.foxnews.com/story/0,2933,82377,00.html>.
- 9 Sekiz kişinin ölümüyle sonuçlanan son saldırı içlerinde en kapsamlısıydı: "US Helicopter Raid Inside Syria", *BBC News*, 27 Ekim 2008, http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/7692153.stm.
- 10 "Bush Calls Sharon to Discuss Latest Violence", *CNN.com*, 5 Ekim 2003, <http://www.cnn.com/2003/US/10/05/mideast.us/index.html>.
- 11 AB ile Suriye arasındaki Ortaklık Anlaşması süreci o dönemde devam ediyordu. Bunun yanı sıra ABD yaptırımlarına rağmen AB'nin Suriye ile ticareti geliştirme arayışına örnek için bkz.: Ian Black, "Europe to Seek Syria Trade Deal", *Guardian*, 13 Mayıs 2004, <http://www.guardian.co.uk/world/2004/may/13/syria.eu>.
- 12 İran etki alanına girişinin somut argümanları konusunda bkz.: "Dealing With Damascus", Haziran 2008.
- 13 Obama döneminde yumuşak gücün kullanımına ilişkin örnek haber ve değerlendirme için bkz.: David E. Sanger, "Obama's Advisers to Back Soft Power", *International Herald Tribune*, 1 Aralık 2008, <http://www.iht.com/articles/2008/12/01/america/obama.php>; Henri Astier, "Obama: 'Soft Power' and Hard Reality", *BBC News*, 24 Kasım 2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7743267.stm>.
- 14 David Ignatius, "A New Partner In Syria?", *Washington Post*, 24 Ocak 2008, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/story/2008/12/23/ST2008122303162.html>; Syria's Assad Seeks Dialogue with U.S. Under Obama, *Reuters*, 31 Ocak 2009; Syria's Assad Ready to Cooperate with Obama, *Reuters*, 17 Ocak 2009, <http://uk.reuters.com/article/UKNews1/idUKTRE50U2OP20090131>.
- 15 "Suriye Obama döneminden Umutlu", *NTVMSNBC*, 18 Şubat 2009, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/475925.asp>.
- 16 Hillary: ABD Sorunları Tek Başına Çözemez, *Hürriyet USA*, 13 Ocak 2009, http://www.hurriyetusa.com/haber/haber_detay.asp?id=19470.
- 17 "US Sen. Kerry Hopeful After Syria Talks", *Washington Post*, 21 Şubat 2009, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/02/21/AR2009022100460.html>.
- 18 "ABD, Suriye Havayollarına Yedek Parça Vermeyi Kabul Etti", *Milliyet*, 8 Şubat 2009, <http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1057085>.
- 19 "Ortadoğu Sürecinde ABD'nin Yedeği Yok", *Hürriyet*, 19 Şubat 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/11034130.asp>.
- 20 "Clinton Batı Şeria'da", *BBC Türkçe*, 4 Mart 2009, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/03/090304_westbankclinton.shtml.
- 21 ABD Senatörü John Kerry Şam ziyareti sırasında "ülkesinin bölgeye yönelik yeni bir diplomatik yaklaşım içerisine gireceğini ifade etmiştir. Ancak ülkesinin beklentilerini de sıralamıştır: "Hizbullah'ın silahsızlandırılması, Filistinliler ile ilgili sorunların çözümü bağlamında yardım ve Suriye'nin Lübnan'ın siyasi bağımsızlığına saygı göstermesi.
- 22 Suriye'den ABD'ye İşbirliği Çağrısı, *NTVMSNBC*, 17 Ocak 2009, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/472576.asp>.
- 23 "Mitchell: Obama Türkiye'yi Takdir Ediyor", *Milliyet*, 26 Şubat 2009, <http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1064557&Kategori=dunya&b=Mitchell:%20Obama%20Turkiyeyi%20takdir%20ediyor>.
- 24 "Engaging Syria? U.S. Constraints and Opportunities", 11 Şubat 2009.

ORSAM

Mithatpaşa Caddesi No:46/3-4
06420 Kızılay/ANKARA
Tel: +90 (312) 430 26 09
Faks: +90 (312) 430 39 48
www.orsam.org.tr
orsam@orsam.org.tr